

Stručni rad

PREVENTIVNI SUSTAV DON BOSCA I AKTUALNOST NJегоVIH ZNAČAJKI DANAS

Kristina Kobal
OŠ LUDBREG

Sažetak

Bosco je bio uvjeren u to da je ljubav najučinkovitija odgojna metoda koja sve pokreće i za njega je odgajanje pretpostavljalo željeti istinsko dobro mladima, a to bi značilo pridobiti ih za prijatelja i osvojiti njihovo srce. U središtu Boscova odgoja su bile emocije, onaj emotivni dio osobnosti zbog čega mu je bilo važno da se mladi čovjek osjeća voljeno. Odnos je djetetu svetinja i važniji mu je od vode i hrane. Njegov je preventivni sustav ponuda kojim se osvajaju srca mladih. Taj se sustav oslanja na razum, vjeru, a ponajviše ljubaznost. Za don Bosca je važan osobni primjer. Odgajatelj je uzor i ponašanje odgajatelja postaje model ponašanja mladima koji ista mogu usvojiti. Pedagoškoj praksi sveti Ivan Bosco ostavio je u nasljedstvo odgojni sustav po kojemu je djelovao i koji je urodio mnogim plodovima. Preventivni je sustav tako primjer jednog od njegovih najvećih odgojnih ostvarenja, koji se pokazao izuzetno učinkovitim u mnogim generacijama djece i mladih, siromašnih i napuštenih. "Djeluj preventivno!" je temeljna ideja Boscova rada. Svjestan je kako su samo zdravi, sposobni i čestiti ljudi, ljudi čista uma, spretnih ruku, snažne volje i čiste savjesti oni koji mogu i hoće biti nositelji svekolikog gospodarskog, društvenog, kulturnog, demografskog, duhovnog i moralnog napretka.

Ključne riječi: Ivan Bosco, preventivni sustav, odgoj, pedagoške ideje.

1. Uvod

Ivan Bosco, poznatiji kao don Bosco, katolički je svećenik, odgajatelj i utemeljitelj crkvene družbe salezijanaca i salezijanki. Danas slovi kao uspješan teolog, pedagog, publicist i novinar. Don Bosco se smatrao čovjekom od akcije. Iako nije izradio cjelovitu raspravu o svojoj pedagogiji pokazao je živ interes za problematiku koju možemo nazvati „pedagoškom“. Njegova se pedagoška svijest razvijala tijekom vremena u interakciji sa suradnicima, kao odgovor na stvarne potrebe i poticaje koji su dolazili od društveno-kulturne sredine. Prema tome možemo zaključiti da su ideje don Bosca vrlo bliske općem pedagoškom mentalitetu i dobrom osjećaju „onoga doba“. [4]

Mlade nije dosta ljubiti, htjeti im dobro već je bitno da oni znaju da su zaista ljubljeni. Su odnos prijateljstva i odgojnog dijaloga, koji ništa ne dokidaju u relacijskoj i iskustvenoj različitosti odgajatelja i mladih, bio je trajni način Don Boscova odgojnog djelovanja [4]. Temeljne ideje Don Boscova sustava su: prvenstvo djelotvorne ljubavi, vjera u Božju dobrotu i milosrdno očinstvo, uvjerenje o veličini i krhkosti mladih, razum i ljubaznost prema mladima, aktivna i prijateljska prisutnost, odgoj dobrih kršćana i poštenih građana. Instrumentarij za provođenje ovih pedagoških ideja bio je oratorij. U tom smislu obnovljene salezijanske Konstitucije kažu da je oratorij „ Dom koji prihvaća, župa koja evangelizira, škola koja priprema za život i dvorište za prijateljski susret i život u radosti.“¹

Lekciju koju uči od najranije dobi, don Bosco će ljubomorno čuvati i prenositi s upornim uvjerenjem. Njegov je savjet izravan: „ Nastoj da te vole, Zašto ? Zato što te slušaju samo ako te vole.“ [1] Bez ljubavi nekorisno je svako odgojiteljsko služenje.

Preventivni je sustav nešto potpuno osobno, ali istodobno i „zajedničko djelo“, plod osobnog promišljanja i interakcije s ljudima, suradnicima, mladima, salezijancima i svima koje je pridruživao svome djelu. Preventivni je sustav sama ljubav koja se besplatno dariva, crpeći snagu iz Božje ljubavi, koja pretječe svako stvorenje svojom providnošću, prati ga svojom prisutnošću i spašava ga darujući mu život.²

---

¹ Konstitucije i pravilnik Družbe Svetog Franje Saleškog, Zagreb, 2009, br. 40.

² Konstitucije SBD, br. 20.

2. Odgoj

Odgoj je proces o kojem učimo, neprekidno vrelo novih pitanja i mogućnosti, projekt kroz koji stvaramo i oblikujemo sami sebe, ali i djecu. Najvažniji je čimbenik u razvitku čovjeka i svekolike ljudske zajednice. Ima svoje općeljudsko, univerzalno, povijesno i individualno značenje. Star je koliko i čovjek. Pojavio se na samom početku povijesti ljudskog društva i prati čovjeka na putu njegova očovječenja i društvenoga napretka.³

Odgajanje je praljudski fenomen, star kao i ljudski rod. Ono je trajna, iskonska i posvudašnja pojava. Otkad postoje ljudi, postoji i njihov odgoj. Stvarnost samog odgoja je iznimno važna za ljudsko društvo, toliko važna da se bez njega ne može ni zamisliti civilizacija. [2]

Odgoj mora težiti najvišim i uzvišenim ljudskim idealima. Njegova svrha je potpuni čovjek, cjelovita osobnost. Zato su odgojna nastojanja usmjerena prema razvijanju svih čovjekovih sposobnosti, postizanju svih njegovih stvaralačkih mogućnosti, prema ostvarivanju mnogostrano razvijene ličnosti. Konačna svrha uvijek mora biti čovjek, bogatstvo uljuđene osobnosti. U suglasju s tim pedagoška nastojanja teže izgrađivanju čovjeka u komu se povezuju i dopunjuju tjelesna skladnost, ljepota i zdravlje, duhovno bogatstvo i samostalnost, moralna snaga i dobrotu, estetski smisao za skladno i lijepo, kultura rada i tehnička kultura. Takav odgojni ideal odražava težnje čovječanstva u prošlosti i danas. U tomu je njegova snaga.

Odgoj nije ni svemoćan ni nemoćan, ima svoje granice i mogućnosti. Ovisan je o prirodnim dispozicijama, društvenim uvjetima i o odnosu odgojenika prema obrazovnim dobrima, odgojnim vrijednostima i odgojiteljima. Uz pretpostavku da nasljeđem i nepovoljnim društvenim okolnostima nisu postavljena veća ograničenja, odgoj ima velike mogućnosti u izgrađivanju ljudske osobnosti i u oblikovanju čovjeka. On je imanentno vrijednosna kategorija i od presudne je važnosti za sve ljude. Bez njega se ne može ni zamisliti čovjekov život. Nikada nije postojalo, ne postoji i nikada ne će postojati ljudsko društvo bez odgojne funkcije. Odgoj je sastavni dio života. Stoga mu u ljudskoj zajednici i u svakom konkretnom društvu pripada izuzetno važno mjesto i značenje.⁴

---

³http://www.kucice.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=523:odreenje-i-glavna-obiljeja-odgoja&catid=30:za-bolji-i-sretniji-ivotni-put&Itemid=75

⁴ http://www.kucice.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=523:odreenje-i-glavna-obiljeja-odgoja&catid=30:za-bolji-i-sretniji-ivotni-put&Itemid=75

3. ULOGA ODGOJA I DON BOSCOVE PEDAGOŠKE IDEJE

Odgoj se temelji na odnosu između odgajatelja i odgajanika te se ne može zamisliti bez njihove međusobne povezanosti. Uvijek se polazi od potreba, interesa i dobrobiti odgajanika te se pretpostavlja njegova aktivna uloga.⁵ Odgajatelj pomaže mladom čovjeku ili djetetu da spozna samoga sebe, stvori ispunjen život i tako, svojim talentima, izgrađuje društvenu zajednicu kojoj pripada.

Naravno, želim li govoriti o salezijanskom odgoju, trebam prije svega govoriti o don Boscu, koji »svoju osobnu svetost ostvaruje pomoću odgojnog zalaganja koje živi revno i s apostolskim srcem, a istovremeno zna ukazati na svetost kao na stvarni cilj svoje pedagogije.«⁶ Sretna kombinacija osobnih darova i okolnosti doveli su don Bosca do toga da je postao otac, učitelj i prijatelj mladeži, kako ga je nazvao Ivan Pavao Drugi. Imao je prirodni talent za približavanje mladima i pridobivanje njihovoga povjerenja, svećeničku službu zahvaljujući kojoj je duboko upoznao ljudsko srce i stekao iskustvo djelotvornosti milosti u razvoju mladoga čovjeka, praktičan duh koji je bio sposoban da ostvari početna nadahnuća do punog razvitka. [13]

Don Boscove ideje o odgoju utjecale su na mnoštvo ljudi. Prema Ivanu Pavlu II., don Bosco je otac i učitelj mladeži. Nazivaju ga i svecem mladenačke radosti, najvećim odgojiteljem 19 st., prijateljem napuštenih, učiteljem pedagogije dobrote,iskusnim pedagogom i duhovnim učiteljem, ocem siromaha i mnogim drugim sintagmama. [8]

Don Bosco predstavnik je religijske (kršćanske) pedagogije. Braido ističe da se pedagogija svetog Ivana Bosca može promatrati kao nešto između projekta i utopije, tj. kao operativni projekt, zato što se odgojni sustav podudara s njegovim životom. Neki autori njegovu pedagogiju nazivaju iskustvenom ili pak pripovjednom pedagogijom koju je prožeo kroz djelotvoran rad. [8]

U početku svog odgojnog djelovanja, don Bosco uzore pronalazi u dvama svecima. Sveti Filip Neri, prorok radosti, zaštitnik i svetac mladih, a nazivaju ga još i Filip Dobri, djelovao je u 16. st. u Rimu gdje osniva i utemeljuje oratorij kao model približavanja čovjeka, vjere i svakodnevnog života. Mlade, koji se oko njega okupljaju u oratoriju Božanske ljubavi, odgaja za časne ljude i dobre kršćane. Don Bosco, poput njega, utemeljuje oratorij kao suvremeni organizacijski model odgoja, obrazovanja i života djece i mladeži u suvremenim društvenim prilikama u doba u kojemu živi. Kao

⁵ . Matijević, M., Bilić, V. i Opić, S. (2016). Pedagogija za učitelje i nastavnike. Zagreb: Šk i UF.,str. 95.

⁶ IVAN PAVAO DRUGI, Otac i učitelj mladeži. Pismo »luvenum Patris« Ivana Pavla II don Egidiju Viganòu, vrhovnom poglavaru Družbe svetoga Franje Saleškoga prigodom stogodišnjice smrti svetoga Ivana Bosca, Katehetski salezijanski centar, Zagreb, 1988, br. 6.

primjer, don Bosco uzima i svetog Franju Saleškog, prepoznajući ključ pridobivanja srca mladih u blagoj naravi ovoga sveca. [8]

Uzimajući model oratorija svetog Filipa Nerija te blagu narav, strpljivost i ljubaznost svetog Franje Saleškog, don Bosco gradi ustanovu u kojoj će se mladi okupljati .On prihvaća mladića onakvim kakav je te tvrdi da, bez obzira na ponašanje koje trenutno pokazuje, u sebi svaki čovjek nosi klicu dobra. On je svakom svom dječaku htio dati mogućnost dubokog iskustva vjere, uključiti ga u društvenu stvarnost gdje će se osjećati aktivnim i korisnim članom po radu, suodgovornosti u zajedničkom dobru i angažmanu za miran suživot. [13] Onaj tko bi došao u oratorij, trebao bi se moći osjećati prihvaćenim, poželjnim, dobrodošlim, tj. naj bitnije od svega, voljenim. Dječaci su ondje stjecali prijatelje, opismenjivali se, učili se raditi svakojake vještine, učili o vjeri i pravilima građanskog ponašanja. [13]

Corallo ističe kako je čitava ideja don Boscovog odgojnog sustava pobjeđivanje zla dobrim. Njegov je odgoj radostan, pozitivan, živ, potiče na akciju, ne zabranjuje, ne razočarava, nego smatra da iz jedne i male klice dobra, koji svaki mladi čovjek ima, treba narasti sve ostalo dobro i nadvladati ono loše. [5]

3.1 Dva odgojna sustava

Don Bosco je razlikovao dva odgojna sustava: represivni i preventivni. Za toga svetog odgojitelja mladeži, represivni sustav sastoji se u tome da se najprije upoznaju pravila, i da se zatim bdije gledajući tko ih krši da bi se primijenila zaslužena kazna. Taj sustav se temelji na strogosti i emotivnoj udaljenosti. [1]

Roditelji koji se koriste metodama represivnog sustava ne prate i ne usmjeravaju dijete, određuju jasna pravila i nadziru je li ih dijete prekršilo. Ako ih prekrši, slijedi mu zaslužena kazna. Mnogi roditelji, nažalost, katkad odgajaju metodama represivnog sustava.

Don Bosco ističe da je takav sustav „lagan i manje naporan“. Ali takav sustav ne stvara obitelj. To je sustav koji ne sije sjeme dobrote u mladenačka srca, nego im se nameće kao strani teret koji podnose dok moraju, da bi se poslije usprotivili ili izabrali suprotno. Cheab naziva takav sustav prinudom, sustav prisiljavanja. [1]

Za razliku od njega don Bosco predlaže i koristi preventivni sustav, sustav pobude ili izgradnje. Izraz preventivan sinonim je za predvidiv, pripremljen, predodređen, koji uključuje stvaranje pozitivnih uvjeta za postizanje cilja, a isto tako je i projektivan jer je potrebno, osim prihvaćanja dobra, da se to dobro i dalje razvija nalaženjem

strategija, vremena, suradnika koji zajedno s mladima odgajaju u odgojnim zajednicama. [4]

I taj sustav ima svoja pravila. Ne može se živjeti – kao što se ne može igrati – bez pravila. Ali razlika toga sustava leži u tome što odgojitelj ili roditelj ne promatra izdaleka nego je ljubazno prisutan: „Neka nad učenicima uvijek bdije budno oko poglavara ili njegovih pomoćnika, koji neka govore kao ljubazni očevi što služe kao vodiči u svakom događaju, neka daju savjete i ljubazno ispravljaju, to jest neka ne dovode učenike u mogućnost da počine propuste.“ [4]

Roditelji koji se koriste metodama preventivnog sustava neće odmah strogo reagirati, već će usmjeravati i poticati dijete. Primjerice, majka djetetu postavlja vremensko ograničenje za korištenje mobitelom. Ako dijete prekorači dozvoljeno vrijeme, neće ga odmah kazniti, već će o tome razgovarati. Objasniti će mu da je pretjerana upotreba mobitela štetna i zašto je važno provoditi vrijeme s obitelji.

Dakle, preventivni je sustav cjelovit pristup odgoju, način djelovanja u ljubavi koje potiče dijete da samo uvidi gdje je pogriješilo.

S obzirom na to da se odgojni sustav temelji na razumu, vjeri i ljubaznosti, ističe se prednost preventivnog sustava nad represivnim zbog nekoliko razloga. Prvi razlog je da odgajnik, kojeg se prethodno upozorava na ponašanje, ne ostaje potišten zbog opomene. Odgajatelj ga opominje nastojeći pridobiti njegovo srce te je preventivna opomena prijateljska. Druga prednost preventivnog sustava mladenačka je dinamičnost koja vrlo lako zaboravi na pravila i kazne te se, ne pazeći na ponašanje, dogodi pogreška, koju bi dijete zasigurno izbjeglo, da ga je neki odgajatelj prijateljski opomenuo. Treća prednost preventivnog sustava je to što on odgajnike čini boljima. Represivni sustav može spriječiti nered i loše ponašanje, ali odgajnike rijetko čini boljima. Oni ne zaboravljaju kazne koje su dobili i vrlo ih često potiskuju, čuvajući to unutar sebe, želeći se čak i osvetiti. Možda se čini da su kazne i zaboravili, ali onaj tko prati njihovo ponašanje zna da odgajnici teško zaboravljaju kazne odgajatelja. Četvrti razlog je taj da preventivni sustav upućuje na takav odgoj u kojem odgajatelj odgaja tako što svojom ljubavlju pridobi odgajnika. Odgajatelj će moći utjecati na njegovo ponašanje, moći će ga opominjati, savjetovati i ispravljati jer će odgajnik u odgajatelju vidjeti onoga koji mu želi dobro. [8]

Da bi cvijeće raslo nije dovoljno samo ga posaditi, već ga treba i redovito zalijevati. Tako i odgoj treba „zalijevati“ ljubavlju. Boscov preventivni sustav nije samo teorijska pedagoška misao već provjerena pedagoška praksa koja je djelovala i djeluje kako u Boscovo vrijeme, tako i danas među brojnim salezijanskim aktivnostima. [10]

4. Preventivni sustav

Anić, Jojić i Matasović ističu da je prevencija kao pojam postupak ili ukupnost radnji koje se poduzimaju da se nešto spriječi, a odnose se na radnju čija je posljedica zaštita od nečega. U tom kontekstu don Bosco naglašava kako odgojitelj koji se koristi preventivnim sustavom podrazumijeva upoznavanje djeteta s pravilima i propisima ustanove te njihovo kontinuirano praćenje i podršku, a sve to s istim ciljem – za dobrobit djeteta. [18]

Preventivni sustav sve svoje karte baca na pozitivno, na sposobnosti i mogućnosti života i dobra koje svatko od nas ima kao naravnu nadarenost i kao dar primljen od obiteljskog života, društvene i crkvene sredine u kojoj živi. [4] Sam sustav je jedna ideja, duša, ali i jedna povijest. On zahtijeva domišljatost i kreativnost da bi bio osuvremenjen i prikladan vremenu, mjestu, kulturi, konkretnoj situaciji. Povjerava se odgojiteljima pojedincima, grupama, zajednicama i odgojnim pokretima. Treba ga sanjati, projektirati, konkretizirati: s osjećajem mjere i granice. Zahtjeva promišljanje, poučavanje, pripremu, stručnost, askezu, osjećaj zajedništva, raspravu, izlazak iz vlastitog narcizma. Svatko tko želi ostvariti preventivni sustav mora usvojiti ono što Don Bosco kaže za sebe: „ Za vas učim, za vas radim, za vas sam spreman dati i život.“ Za one koje odgajamo, po promišljanjima Don Bosca, trebali bismo posvećivati sami sebe.

Pitajući samog don Bosca, kakav je to preventivni sustav, odgovorio je: „Vrlo jednostavan: dati mladima punu slobodu da rade ono što im se najviše sviđa. Treba u njima otkriti klice dobrih sklonosti i omogućiti im da ih razvijaju. I zbog toga što svatko s uživanjem čini samo ono što zna da može učiniti, i svi moji učenici rade ne samo djelatno nego i s ljubavlju.“ [1] Odgoj preventivnog sustava je pozitivan, bogat životom, radošću, poticajan za aktivnosti, ne paralizira, nije negativan, ne zabranjuje, ne razočarava niti osiromašuje. Duša odgoja, po don Boscovom mišljenju, ne može se pronaći u pojedinačnim mislima, a još manje u različitim pravilima ili posebnim receptima. Ta odgojna duša je u temeljnom stavu koji odgajatelj mora usvojiti kao svoj stil života, a ne kao puku profesionalnu sposobnost . U preventivnoj se metodi naglašava važnost odgojiteljeve prisutnosti. Odgojitelj postaje bliskim s onim koga

odgaja i skupa s njim u ljubavi i prijateljstvu istražuje svijet vrijednosti, podsjećajući ga na ono što je dobro, pokazujući mu ljepotu i privlačnost toga i ohrabrujući ga u izboru. Prisutnost je najskuplji dar koji možemo predati jer nadmašuje davanje savjeta i životnih pouka. Prisutnost je darivanje vlastita života. To je odgoj s primjerom. [1]

Stoga, izbor sredstava i metoda, lik i obrazovanje odgajatelja i svi drugi egzistencijalni elementi, nužni za vođenje odgojne djelatnosti, poprimaju svoje značenje i vrijednost samo u odnosu na duh koji oživljava odgajatelja za njegov „temeljni stav“ koji je izvorna Don Boscova kreacija na području odgoja. [5] Don Boscova izvornost očituje se u tome da se pomagala, metode i spoznaje koje nam vrijeme omogućuje, koriste na određen osobni način, u određenom „duhu“. Vanjski uvjeti u kojima odgajatelj djeluje sigurno variraju u vremenu, ali duh odgojnog genija može živjeti tisućljećima, ako ima onih koji će ga znati shvatiti i željeti nastaviti. [5]

Nanni objašnjava kako se preventivni sustav jasno očituje u nekim temeljnim idejama, a krajnje sažete mogu se ovako nabrojiti:

- prvenstvo djelotvorne ljubavi – Boscovo djelovanje ukorijenjeno je u temeljno osobno opredjeljenje kojemu je cilj činiti dobro, u najširem smislu riječi,
- vjera u Božju dobrotu i milosrdno očinstvo,
- duboko uvjerenje o veličini i krhkosti mladih i njihova dostojanstva Božjeg sinovstva,
- način postupanja prema mladima prožet razumom, ljubaznošću i dubokim motivacijama koje proizlaze iz vjerničke vizije života,
- temeljna odgojna struktura koja se oslanja na aktivnu i prijateljsku prisutnost, koja potiče inicijativu, poziva na rast u dobru i ohrabruje na oslobođenje od svakog ropstva,
- od samog početka njegovo je djelo usmjereno odgajati dobre kršćane i poštene građane [4]

„Ako se ovaj sustav bude primjenjivao u našim kućama, vjerujem da ćemo postići velike uspjehe bez šibe i drugih prisilnih kazna. Preko četrdeset godina radim s mladima i ne sjećam se da sam upotrijebio takva sredstva, a s Božjom pomoću uvijek sam postizao ne samo da izvršavaju svoje dužnosti nego i ono što sam želio, i to kod istih onih dječaka za koje se činilo da je uzaludno nadati se bilo kakvom uspjehu.“ [3]

Srž odgojne metode koju baštinimo od don Bosca usredotočuje se na tri elementa: na razum, vjeru i ljubaznost. To trojstvo se obraća trima temeljnim sposobnostima ljudskoga bića: umu, duhu i srcu.

5. Postavke preventivnog sustava

a. Razum i razumnost

Izraz razum naglašava, prema autentičnom viđenju kršćanskog humanizma, vrijednost osobe, savjesti, ljudske naravi, kulture, svijeta rada, društvenog života, tj. onaj široki okvir vrednota koji je poput nužne opreme čovjeka u njegovu obiteljskom, građanskom i političkom životu. Bosco je pripisivao veliku važnost ljudskim vidovima i povijesnom stanju subjekta. U njegovoj slobodi i ozračju radosti, velikodušno se zalagao za bližnjeg i te je ciljeve je izricao pomoću jednostavnih riječi kao što su radost, učenje, pobožnost, mudrost, rad, čovječnost. [9] Razum je usvojen kao bitan uvjet za dobro funkcioniranje preventivnog sustava. Označava vrednote dobra, kao i ciljeve koje valja postići te sredstva i načine koje valja upotrijebiti. Razumno odgajanje u preventivnom sustavu podrazumijeva da odgajatelj treba dati obrazloženje za ono što predlaže i mora to učiniti na razuman način . [4]

Što se tiče mladih, oni trebaju shvatiti i razumjeti razloge odgojnog prijedloga, vidjeti njegovo pozitivno značenje za svoj život, prihvatiti prijedlog jer osjećaju ili razumiju da je smislen, da vrijedi truda založiti se za nj. Razum poziva mlade na sudjelovanje u vrednotama koje su shvatili i prihvatili. Prva nužna karakteristika razumnosti bi trebala postati naš uravnotežen i smiren pristup stvarima. Nikada u svojim izjavama, prohtjevima i prijetnjama nije dobro ići u krajnosti. Naša ravnoteža i čvrstina pomoći će djeci da nađu svoju uravnoteženost koju još uvijek nemaju nego ju traže. [7] Stoga, kad dođe do nekih buntovnih postupaka nije dobro dizati uzbunu, ali ne smije se ni prijeći preko toga kao da se ništa ne događa.

Don Bosco naglašava da pedagoška ljubav mora biti praćena razumnošću koja se očituje u mnogim oblicima: razumnost u zahtjevima i normama, a ne pritisak na osjećaje; fleksibilnost i razboritost u prijedlozima; ostavljanje prostora za razumijevanje, dijalog i strpljivost, polazeći od konkretnog svijeta mladih; osjećaj za konkretno i duh inicijative, prirodnost i spontanost; osjetljivost za ono što je moguće ostvariti; poziv na osobno uvjerenje. [19]

Ovaj element preventivnog sustava obuhvaća: odgovornost, osjećaj pripadnosti, profesionalnost, društvenost, jasnoću u pravilima, prava i dužnosti svakog čimbenika koji je dio odgojnog procesa (djeca, mladi, odgojitelji, salezijanci, obitelji itd.).

U razgovoru s odgajanicom treba mu pomoći da se razumije odluka ili riječ. Odgajanicima treba dati argumente i od njih ih također tražiti. Tražiti od njih rješenje situacije i pokušati im objasniti svoje gledište. Bosco naglašava kako odgojitelja ne

smije ponijeti ljutnja koja će tek tako odrezati i ušutkati dijete. Neovisno o raspoloženju i osjećajima, često je nepotrebno koristiti riječi da bi se nekog u nešto uvjerilo. Zato je nekad najbolja riječ upravo životni primjer.

b. Vjera

Upravo je vjera stožer Boscova načina odgajanja jer se ne može govoriti o preventivnom sustavu ako je se ne uzme u obzir i ne provodi u praksi. [4] Koje mjesto zauzima vjera u mentalitetu mladih i odraslih, zabrinutih ponajviše ili gotovo isključivo za blagostanje, novac, uspjeh, neograničene želje i osobne težnje, razbuktane televizijskom propagandom i reklamom? Bez vjere čovjek nije savršen, ni više ni manje od onoga tko nema jedne noge, ili mu nedostaje razum. [5]

Vjera pokazuje da je Boscova pedagogija transcendentna ukoliko je konačni cilj koji ona predlaže formacija vjernika. Za Bosca je formiran i zreo čovjek građanin koji vjeruje, koji u središte svoga života postavlja ideal novoga čovjeka kojega je proglasio Isus Krist i koji je odvažni svjedok vlastitih vjerskih uvjerenja. Riječ je o živoj vjeri koja je ukorijenjena u stvarnosti. [9]

Selezijanska se vjera povezuje s razumom i ljubaznošću. S razumom: mora biti vjera koja ima razloge (danas bismo rekli smisao) života, odgoja, svih malih i velikih stvari koje se čine svaki dan; ni bigotna ni obredna, opsesivna ni deprimirajuća. Selezijanska vjera je pučka vjera, jednostavna, ide na bitno, bez suvišnih ukrasa. Duga liturgija i molitve, nerazumljive i beznačajne mladima i puku, ne pripadaju preventivnom sustavu. Bitnije je biti „sjedinen s Bogom“ i živjeti svoju svakodnevicu kao da uvijek gledaš Nevidljivoga. Vjera preventivnog sustava vjera je radosne vijesti, evanđelja, blaženstva, Isusa koji nas je nazvao prijateljima, ne slugama, koji nas poziva da tražimo Božje kraljevstvo i njegovu pravednost. [4] Vjera preventivnog sustava jest vjera kršćanskog humanizma sv. Franje Saleškog koji je naučio od Boga biti ljubazan, dobar, strpljiv, milosrdan i svet u svim životnim uvjetima i trenucima. Vjera ne samo da nudi šira životna obzorja u kojima ćemo lakše naći smisao, to je vjera življena u Duhu koji ispunja zemlju i izvor je svake svetosti. [11]

Bosco je obilježavao vrijeme i doba vjerskim i građanskim blagdanima, dobro znajući, barem intuitivno, da blagdani i slavlja podržavaju motivacije, daju smisao pripadnosti, omogućuju iskustvo, dotaknuti rukom, osjetiti otajstvo, nevidljivo, više nego što svakodnevica omogućuje uvidjeti i iskusiti.

S blagdanske se mise odlazi i započinje tjedan s više odvažnosti i utjehe. Ali ako je misa žalosna, bez sudjelovanja, dosadna i neugodna, kakva je to selezijanska misa? Ako ne sudjelujemo u onome što je „blagdansko“ za mlade, kako ćemo biti s mladima u njihovom odgoju? [4]

Vjera preventivnog sustava jednostavna je i u bitnome se svodi na „ljubav prema Bogu i bližnjemu“. Vjerom se u mladima potiče proces osobnog usvajanja ljudskih vrijednosti: poštovanja, socijalne pravednosti, žrtve za druge, prijateljstva, radosti života, građanske angažiranosti, njegovanja i promicanja umjetnosti i znanosti te velikih kršćanskih vrijednosti ljubavi prema Bogu i bližnjemu.

Dakle, nije riječ o apstraktnoj vjeri, već o vjeri ukorijenjenoj u stvarnosti i utjelovljenoj u konkretnom životu, od koje, ponajprije, koristi ima sam odgajatelj, a potom čitavo društvo.

Unatoč tome što je vjera jedan od temeljnih stupova preventivnog sustava, don Bosco je uvijek poučavao da se vjerska praksa ne nameće, već nudi, prije svega snagom svjedočanstva, a zatim obrazloženjem i obrazovanjem. [19]

Za Don Bosca je formiran i zreo čovjek građanin koji vjeruje, koji u središte svoga života postavlja ideal novoga čovjeka kojega je proglasio Isus Krist i koji je odvažni svjedok vlastitih vjerskih uvjerenja. Nije riječ o spekulativnoj i apstraktnoj vjeri, nego o živoj vjeri, ukorijenjenoj u stvarnosti, koja se sastoji od prisustva i zajedništva, slušanja i poučljivosti milosti. [11]

c. Ljubaznost

Postoji pojam koji se danas rijetko upotrebljava, a koji salezijanci ljubomorno čuvaju jer utjelovljuje „don Boscovo srce“ i ukratko izriče ono što je don Bosco usvojio i savjetovao u odgojnom odnosu. To je riječ ljubaznost.

U Don Boscovom odgojnom sustavu s razumom i vjerom nerazdruživo je povezana ljubaznost „prevenirajući“ dobro i pobjeđujući svako zlo. Bio je odgojitelj koji je sa svima uspostavio odgojne odnose, ljudske, srdačne i značajne.

Ljubaznosti je izvor ljubav kako je predstavlja evanđelje, po kojoj odgajatelj uočava Božji projekt u životu svakog mladića te mu pomaže da ga postane svjestan i da ga ostvari s onom istom osloboditeljskom i velikodušnom ljubavlju s kojom ga je Bog zamislio. [13]

Ljubaznost je odgojni stil ili način postojanja odgajatelja koji mladima omogućuje da osjete njegovo duboko poštovanje i povjerenje u njih.

Ljubaznost se sastoji u ljubavi koja je konkretna, iskazana, vidljiva s tolikom jasnoćom da vrlo lako privlači mlade ka življenju dobra; mladi su prepoznati zbog onoga što jesu te mogu pokazati svoje kvalitete, iskazati interese i graditi snove u ambijentu koji odiše povjerenjem. [19]

Don Bosco je pod pojmom ljubaznosti izrazio; ljubiti ono što mladi ljube da bi ih doveo da ljube ono što mi ljubimo, tj. dobro, nije to stvar osjećaja. Ili još gore sentimentalizma, niti manifestacije neke općenite slabašne i prilagodljive dobrote, nego je točna točka odgojne metodologije, koja nam propisuje da zajedno s odgajnikom pronađemo njegov put dozrijevanja, da hodimo s njim, rame uz rame, u prostornoj blizini, kad je to nužno, ali uvijek u duhovnom zajedništvu koje zna biti sve svima, zna biti strpljivo i čekati, trpjeti i nadati se, zna tražiti dobro drugoga i izbjegavati svaku osobnu prosudbu. [5] Dakle prema don Boscu samo kršćanin može primijeniti preventivni sustav jer sama metodologija odgoja zahtijeva oblik ljubavi i dobrote koja se zove kršćanska ljubav „caritas“. Primjena ovoga sustava potpuno se oslanja na riječi sv. Pavla, koji kaže: „*Ljubav je velikodušna, dobrostiva je ljubav (...) sve pokriva, sve vjeruje, svemu se nada, sve podnosi.*“ [4]

U preventivnom sustavu odgojitelji su uvijek prisutni među učenicima, ali kao ljubazni očevi koji daju savjete i čine učenika prijateljem. Stiću ljubav tako da odgajatelj govori jezikom srca, bilo za vrijeme odgoj, bilo poslije njega. [7]

Ljubaznost se pretvara u nastojanje odgojitelja kao osobe koja je potpuno posvećena dobru svojih odgajnika, prisutna među njima, spremna sučeliti se sa žrtvama i poteškoćama u izvršavanju svoga poslanja. Sve to zahtijeva istinsku raspoloživost za mlade, duboku simpatiju i sposobnost za dijalog. U tom kontekstu tipičan je izričaj koji pomaže da se shvati: »Nije dovoljno samo voljeti mlade, potrebno je da oni spoznaju da ih se voli. [7]

Bosco je tražeći i skupljajući po ulicama dječake i mladiće, u njima više od problematičnosti vidio potrebu i nuždu da im se baš on približi i bude za njih ono što mnogi od njih nisu imali – otac. No, on tu naglašava da ljubiti mladež nije dovoljno, nego se treba pobrinuti da oni osjete da su voljeni. Ljubaznost podrazumijeva ljubav koja se očituje i živi po mjeri mladih, posebice onih najugroženijih, te sudjeluje u njihovom životu. [9] Za to je potrebno imati „inteligenciju ljubavi“ da se ponekad prepoznaju stanja nelagode, vidljive ili skrivene, stari i novi oblici siromaštva mladih, njihova prava i dužnosti, koja se vrlo često krše, osobito u najtežim trenucima njihova ulaska u svijet odraslih, računajući na pozitivne sposobnosti svakoga od njih. [4]

6. Suvremenost i aktualnost preventivnog sustava danas

Je li don Boscov preventivni sustav aktualan za mlade u današnjem društvu ? „Prvenstveni problem s kojim se naše moderno društvo mora suočiti jest odgoj. To je bila don Boscova spoznaja u 19. st. Prisjetimo se riječi koje je izgovorio u Parizu, za vrijeme svoga trijumfalnog puta 1883. god: »Ne oklijevajte se pobrinuti za mlade danas, jer će vas oni inače ubrzo natjerati da se njima uvelike bavite!« [16]

S obzirom na činjenicu da je don Bosco bio povijesna pedagoška ličnost koja je živjela i djelovala u 19. stoljeću, postavlja se pitanje je li njegova pedagogija aktualna danas i u kojoj mjeri? Je li moguće njegove odgojne metode primjenjivati danas i u kojem kontekstu? Je li ih potrebno modificirati i prilagoditi? Mogu li don Boscovu pedagogiju ljubavi primjenjivati svi zainteresirani ili je ona namijenjena samo posebnim skupinama ljudi s obzirom na to da ima oznaku religiozne pedagogije? Ovo su neka od pitanja prilikom promišljanja o don Boscovoj pedagogiji ljubavi i njenoj suvremenosti te mogućnosti primjene danas u 21. stoljeću.

a. Suvremenost odgoja don Bosca

Složenost društva, mnogostrukost viđenja i poruka koje nam se nude, odvojenost raznih područja u kojima se odvija život, odražavaju se kao određene težnje i rizici i na području odgoja. Neupitno je kako postoje razlike u vremenu u kojem je živio don Bosco od vremena u kojem mi danas živimo. One se protežu kroz mnoga područja poput: obitelji, načina poimanja odgoja, vjere, običaja, stanja mladih, društvenog konteksta. Društveno-ekonomska situacija zemalja u kojima živimo na početku 21. st. Uvelike je različita od one u Torinu u 19. st. Pa ipak, oba su razdoblja obilježena jednim zajedničkim elementom: riječ je o društvima u krizi. U don Boscovo vrijeme događao se prijelaz iz seoskog u industrijsko društvo, iz seoskog u gradsko društvo, monarhijskog u republikansko društvo. Danas jednako tako živimo u razdoblju krize, koje je obilježeno važnim promjenama na ekonomskom, tehnološkom i kulturalnom planu. [16]

Ako su život i društvo postali složeniji, jednodimenzionalni čovjek bez karte i bez kompasa izgubit će se ili će postati ovisnik. Formiranje razuma, savjesti i srca danas je potrebno više nego ikada. [13]

Boscova pedagogija ne traži slijepo ponavljanje svega što je don Bosco činio, već traži da se djeluje poput njega u novim promijenjenim okolnostima. Boscovo odgojno djelovanje i pedagogiju možemo tumačiti u sadašnjosti kao poticaje za promišljanje

glede rasta i napretka u budućnosti. To znači da je potrebno uvidjeti potrebe, probleme i čežnje mladih danas te im prići, prihvatiti ih, dati im do znanja da su ljubljani, pružiti im podršku i pomoć na njihovom putu odrastanja. Djelovati poput don Bosca znači upitati se: Što bi don Bosco učinio u ovoj situaciji? Ne postoje dvije identične situacije ili dva ista problema, stoga je potrebno uočiti temeljno načelo djelovanja don Bosca te ga primjenjivati u svim situacijama. To temeljno načelo don Boscove pedagogije je ljubav. Iako nekad kao odgajatelji i pedagozi nećemo znati što točno učiniti u određenoj situaciji, don Bosco nam savjetuje da naša djela budu vođena željom ljubavi i dobra prema odgajaniku. Jedino je s ljubavlju don Bosco mijenjao najtvrdja srca i karaktere svojih odgajanika.

b. Aktualnost don Boscovog odgoja

Odgoj koji se nadahnjuje na don Boscovoj pedagogiji stavlja u središte djelovanja i odgojno-pastoralnog projekta mladu osobu, sluša njene glasove, otkriva njena iščekivanja, želje, razočaranja i nade, prateći je prema svijesti o vlastitoj sposobnosti, povećavajući njezino povjerenje u mogućnost da razvije te sposobnosti i postane aktivni sudionik vlastitoga životnog projekta. [14] Iskustvo nas uči da je osjećajno ozračje bitan dio svakog ljudskog odnosa. Tako, umjesto da ga isključi iz odgojnog odnosa, on savjetuje odgajatelju da nauči njime upravljati kako bi uspostavio ozračje povjerenja. »Bez ljubaznosti nema povjerenja. Bez povjerenja nema odgoja.« To je danas, kao što je to bila i jučer, najbolja sinteza don Boscove odgojne misli. [16]

Radost je ta koja, prema don Boscu, najbolje označava neko tlo. Velik dio odgojnoga umijeća sastoji se u tome da odgajatelj zna oko sebe uspostaviti ozračje mira i radosne smirenosti. Ta radost nužna je za razvoj djeteta. [16]

„Budite primjer svima... budite uzor više djelima i primjerom nego savjetima“, ponavljao je Bosco odgajateljima. [7] Iskrena i slobodna čuvstvena povezanost koja se uspostavlja s odgajanicima omogućuje svecu da otvori djelotvorniji komunikacijski kanal. Tako, služeći se riječju i iskustvom, pripovijedanjem i poukom, povjerljivim suučesništvom i unutarnjim prijateljstvom, on može podsjećati na privlačne ideale, upućivati na divne i poticajne primjere, koji mogu pobuditi zanimanje i želju, potaknuti volju i zalaganje. Istovremeno nastoji ukazati na ostvarive puteve prilagođene posebnosti svakog dječaka.

Stoga prije svega nastoji shvatiti njihov karakter, odmjeriti njihove sposobnosti i mogućnosti, ispitujući i njihov mogući duhovni poziv. Tako svakome pomaže da raste: onaj tko je slab nalazi lakši put; onaj tko je sposoban, put koji je izazovniji te ga potiče da pođe zahtjevnijim stazama u nastojanju da postigne izvrsnost i »kršćansko savršenstvo«. Tijekom formativnog puta njegova očinska prisutnost nudi poticaje i podršku, pouku i ispravljanje, prosvjetljujući razum i oblikujući čuvstva, aktivno uključujući svakoga u odgojno okruženje koje obilježava njegove ustanove za mlade, u kojima je mnogo značajnih ljudi, izazovnim prijedlozima i radosnom živahnošću. [15]

Bosco je bio slika čovjeka koji poštuje druge, ali i čovjeka kojeg poštuju, čovjeka koji zna voljeti ne tražeći ništa zauzvrat, čovjeka koji ima, pokušava i nastoji zadržati razumnost. Otac je ono što jest na poseban način onda kad radosno izražava vlastite osjećaje i ideje. Biti prisutan, zauzimati se za djecu, biti raspoložen za igru, za razgovor, za slušanje. Biti prisutan među mladima znači birati njihov svijet, razumjeti njihov jezik i komunicirati njime, prepoznati njihove težnje i tip života. Biti s njima i u trenucima molitve i rada, ali i odmora, rekreacije, ondje gdje su mladi najopušteniji. [17]

Aktualnost preventivnog odgoja očituje se i u prenošenju zdravih navika mišljenja i života. To potvrđuje i don Bosco kada poučava da „navike stečene u mladosti najčešće traju doživotno: ako su dobre, vode nas prema vrlini i daju nam moralnu sigurnost u vlastito spasenje. Naprotiv jao nama ako prihvatimo loše navike. [1] Ono što redovito činimo uvijek se pretvara u sklonost. Današnje navike sutra će postati značajkama osobnosti. Sama svrha moralnog i vjerskog odgoja je preobraziti vrlinu u *habitus*, u trajnu sklonost, u drugu narav.

Zaključimo ova razmišljanja tekstom koji nas poziva, pred složenim svijetom mladih, da se otvorimo mnogostrukim značenjima preveniranja danas: »Od promatranja najsiromašnijih i najugroženijih mladih vrlo brzo prelazimo na tvrdnju i uvjerenje da svi mladi kao takvi, ne odrasli, ne autonomni, ovisni, u određenom smislu „na milost i nemilost“ društva, jesu na neki način potencijalno „napušteni i ugroženi“ , jer su posvuda, počevši od teoretski najpouzdanijeg okruženja, a to je obitelj, izloženi spletkarenju, nemaru, napuštanju, fizičkoj ili moralnoj neraspoloživosti, nedostatnosti. Za sve će stoga na razne načine odgoj moći značiti prevenirati, u svim mogućim značenjima; prevenirati će u svoje vrijeme značiti spasiti, ponovno izgraditi,

preodgojiti, popraviti pa čak i „spriječiti“, ako bi se to pokazalo terapijski plodnim. Ako zrna pšenice ne umre... [9]

„Don Bosco je bio uvjeren da ćemo žeti ono što sijemo. U odgoju se sije pomoću riječi, pogleda, kretnje, djela, načina ponašanja. Sve ono što radimo u prisutnosti mladeži sjeme je bačeno u zemlju. Mladež je djevičansko tlo koje sakuplja nše najmanje dojmove, pa i one kojih nismo svjesni. Don Bosco je stoga bio uvjeren da valja sijati samo ono što mladež mora sakupljati, ono što želimo da proizvede plodove. Djevičansko tlo ima snagu plodnosti, stoga je potrebno sjemena.“⁷

6. Zaključak:

Don Bosco svojim životnim primjerom kao odgajatelj pokazuje kako je uspješan odgoj ujedno i kvalitetan odgoj. On je svugdje i na svakom mjestu bio odgajatelj. Za dobar odgoj potrebni su: dobar odgajatelj, dobro odgojno ozračje, dobar odgojni program i dobro odgojno iskustvo.

Temeljno središte njegovoga preventivnog sustava su pastoralna ljubav, razum, vjera i ljubaznost. Vjernost preventivnom sustavu promiče se solidarnošću s mladima i preventivnim djelovanjem, pri čemu posebno mjesto ima nerazdvojiva povezanost duhovnosti i odgoja. Danas, kada se suočavamo sa izazovima suvremenog doba, povijesni primjer Bosca služi svima da se ugledaju te svoje odgojno djelovanje podlože ljubavi. Bosco kao da vraća ugled odgajateljskoj i pedagoškoj profesiji na način da pokazuje kako je moguće postizati dobre i izvrsne odgojne rezultate.

On naglašava kako odgoj može promijeniti čovjeka. Svojim primjerom on nas poziva da ne biramo nama lakša rješenja u odgoju i da ustrajemo u svom radu, jer odgajateljska profesija može mnogo postići ako se koriste primjerene metode.

Don Bosco je nastojao omogućiti cjelovit razvoj svakog djeteta te je svakome odgajaniku pristupao individualno, što čini glavno mjesto prožimanja salezijanske pedagogije i suvremene znanosti o odgoju.

Povijesni primjer don Bosca služi svima da se ugledaju i da svoje odgojno djelovanje podlože ljubavi jer je Bosco pokazao da odgoj iz ljubavi ima moć promijeniti čovjeka. To je svjedočanstvo i poziv svima da ne podliježu lakšim rješenjima u odgoju, već da

---

⁷ F. RINALDI, Conferenze di don Filippo Rinaldi sulla pratica del sistema preventivo tenute alle Suore di Nizza Monferrato dal 19 al 21 febbraio 1917 su richiesta della Madre Generale Madre Caterina Daghero, u: Središnji arhiv Kćeri Marije Pomoćnice, A 383-9-32, otipkani spis, 1.

ustraju i bore se do kraja. Stavljajući ljubav i dobro odgajanja na prvo mjesto, pedagogija svakog odgajatelja postat će pedagogijom djelotvorne ljubavi.

Zaključiti ću s ovim riječima don Bosca: „ Vi imate raznovrsne ustanove, kolegije, oratorije za mlade, ali imate samo jedno blago: don Boscovu pedagogiju. Ako je potrebno, sve promijenite i izložite opasnosti, to su samo sredstva, ali spasite pedagogiju. Dvadeset godina rada u odgoju prisiljavaju me da vam kažem: budite odgovorni s tim blagom.“ [16]

7.LITERATURA:

- [1.]CHEAIB Robert, *Odgajati djecu u vjeri*, Salesiana, Zagreb, 2022.
- [2.]BEZIĆ Bruno, *Biti čovjek! Ali kako ? Odgojne smjernice*, UPT, Đakovo, 1996.
- [3.]FERRERO Bruno, *Sretni roditelji s don Boscovim odgojnim stavom*, Salesiana, Zagreb, 2017.
- [4.]NANNI Carlo , *Preventivni sustav danas*. Salesiana ,Zagreb, 2014.
- [5.]CORALLO Gino , *Salezijanska odgojna metoda, Don Boscova baština*, Salesiana,Zagreb, 2017.
- [6.]BOSCO Ivan, *Preventivni sustav, Hrvatska salezijanska provincija*,Salesiana, Zagreb, 2013.
- [7.]BOSCO Ivan, *Pismo iz Rima, Zagreb*, Salesiana, 2009.
- [8.]SILOV Mile, *Pedagoške ideje don Bosca, Makarenka i Neilla*, Učiteljski fakultet, Zagreb, 2014.
- [9.]FRANCESCO Casella , *Prema novom uobličavanju preventivnog sustava. Duhovnost – odgoj – društvenost, u* Kateheza: časopis za vjeronauk u školi, katehezu i pastoral mladih, 27. (2005.), br.3., 217-232.
- [10.] Golubović, A., Polegubić, F., Beno, J. (2016). *Suvremenost pedagogije djelotvorne ljubavi Sv. Ivana don Bosca*, u: Riječki teološki časopis, 47. (2016.), br.1., 135- 154.
- [11.] Ruffinatto, P., *Ivan Bosco*, promicatelj života pomoću odgojnog djelovanja, u: Kateheza: časopis za vjeronauk u školi, katehezu i pastoral mladih, 29. (2007.), br.3.,210-219.
- [12.] Silov, M., *Pedagoške ideje don Bosca, Makarenka i Neilla*, u: Napredak: časopis za pedagojsku teoriju i praksu, 156. (2014.), br.1-2 , 211-217.
- [13.] PASCUAL CHÁVEZ VILLANUEVA, *Odgajamo s don Boscovim srcem*, u: Kateheza 30. (2008.), br.1., str. 19 - 30.
- [14.] PASCUAL CHÁVEZ VILLANUEVA, *Salezijansko poslanje i ljudska prava, posebice prava maloljetnika*, u: Kateheza 31.(2009.), br.1. str. 71-83.
- [15.] Giraud, A. ,*Odgojno očinstvo: don Boscova pouka*, u: Kateheza: časopis za vjeronauk u školi, katehezu i pastoral mladih, 29.(2007.), br.3., 205-209.
- [16.] Petitclerc, J. M, *Najznačajnije vrednote preventivnog sustava*, u: Kateheza , 31.(2009.), br. 1., 36-41.

- [17.] KOŠČAK, M, *Prevenција poremećaja u ponašanju prema don Boscovu Modelu*, u: Kateheza časopis za vjeronauk u školi, katehezu i pastoral mladih,34. (2012.), br.1., str. 64-95.
- [18.] Anić, V., Jojić, Lj. i Matasović, R. (2004). Hrvatski enciklopedijski rječnik. Zagreb: Novi Liber i Jutarnji list.
- [19.] URL 1: Selezijanski odgojni sustav, <https://gimnazija-klasicna-salezijanska.ri.skole.hr/preventivni-sustav/>